
MEMORIILE – IZVOR IMPORTANT DE RECONSTITUIRE A CALVARULUI DEPORTĂRILOR

Elena Postică

Pe parcursul ultimelor două decenii literatura de specialitate din Republica Moldova a abordat constant tematica represiunilor politice din perioada regimului comunist totalitar, valorificând numeroase mărturii documentare descoperite în fondurile secrete ale fostului regim, dar și în arhivele personale ale supraviețuitorilor Gulagului sovietic.

Un izvor important de reconstituire a trecutului totalitar îl alcătuiesc memoriile foștilor deportați și deținuți politici.

Cu regret, cea mai mare parte a materialelor memorialistice, semnate de supraviețuitorii spațiului concentraționar și martori oculari ai evenimentelor, au rămas risipite prin ziare și reviste. Puține dintre ele au fost adunate în volume și culegeri de memorii. Puțini sunt și acei care nu au vrut să uite calvarul prin care au trecut, având curajul să-l mai trăiască o dată atunci când îl transcriu pe hârtie. Tocmai din aceste considerente se impune nevoia de a încuraja martorii să-și scrie memoriile, urmând ca cercetătorii să le adune într-o bază de date unică, să le valorifice și să ofere societății o analiză specializată a acestor valoroase mărturii istorice.

Experiența altor țări ex-comuniste în studierea fenomenului totalitar, inclusiv rezultatele cercetărilor și ale activității unor centre științifice și asociații obștești specializate în studierea totalitarismului și reabilitarea victimelor Gulagului comunist, ne face să constatăm cu regret că Republica Moldova are multe restanțe la acest capitol, inclusiv la capitolul colectării și analizei specializate a memoriilor despre Gulag. Un exemplu demn de urmat în acest sens poate servi un proiect implementat de Centrul Saharov din Moscova – proiectul privind crearea bazei electronice de date „Воспоминания о Гулаге и их авторы” („Amintiri despre Gulag și autorii lor”), realizat începând cu anul 1997 în cadrul Programului muzeal „Память о бесправии” („Memoria

despre nelegiuiri”), cercetătorii Centrului reușind să adune peste 1500 de texte de memorii ale unor disidenți și deținuți ai Gulag-ului editate în Rusia și peste hotarele ei în limba rusă, sub formă de cărți, publicații în culegeri și reviste. Totodată, baza electronică de date include informații bibliografice ample și imagini fotografice ale majorității autorilor până la arest și la momentul scrierii amintirilor.

Acum patru decenii, în anul 1973, la Editura ИМКА-Пресс din Paris a văzut lumina tiparului primul volum al memorabilei lucrări „Архипелаг ГУЛАГ” de Alexandr Soljenițin. De atunci, grație acestui cunoscut scriitor și deținut politic rus cuvântul „Gulag” a intrat în lexiconul mondial și a devenit simbolul represiunilor politice în masă și a muncii silnice. Istoriografia Gulagului sovietic începe însă cu mult înainte de anul 1973.

În 1921, la Moscova, pentru prima dată, au fost publicate amintirile-mărturii ale unui fost deținut al închisorii Butârka (V.B. Rerbuh). După aceea, până în 1965, în URSS, nu au mai apărut memorii la acest subiect, deși potrivit afirmațiilor G.M. Ivanova, cercetătoare a istoriei Gulagului, până la mijlocul anilor '30 ai sec. XX tema privațiunii de libertate și a muncii forțate nu era un tabu și chiar se discuta relativ activ în presa publică, doar că prin prisma luptei de clasă.

Între 1922 și 1939 la editurile din Berlin, Paris, Praga, Sofia (editura „Golos Rossii”) și Harbin au văzut lumina tiparului mărturiile unor emigranți sau transfugi, care au părăsit Rusia în primii ani după așa-numita revoluție din 1917. Printre acestea un grup aparte îl constituie amintirile supraviețuitorilor lagărelor de pe insulele Solovki, care au reușit să evadeze. În 1926, la Londra, au fost publicate amintirile lui S. Malisagov, în 1928, la Paris – mărturiile lui Iu. Bezsonov, la Shanghai în 1931 – cartea lui I. Zaițev „Solovki”. Au urmat „Записки вредителя” de V. Cernavin și „Жена вредителя” de T. Cernavina despre lagărul cu

regim special de pe insulele Solovki, publicate la Paris în anii 1933 și respectiv, 1934.

În anii 1953-1954 editura Cehov din New York publică amintirile „Тюрьмы и ссылки” de R. Ivanov-Razumnâi și „Неугасимая лампада” de B. Șireaev.

Odată cu publicarea în 1962 a povestirii lui A. Soljenițin „Один день Ивана Денисовича” („O zi din viața lui Ivan Denisovici”), tema represiunilor politice răsună din nou în URSS, dar numai în opere artistice și doar pentru un interval mic de timp, până în 1964.

La finele anilor 1960, câteva edituri din Occident încep să publice memoriile unor autori care au trăit în URSS. Înainte de a fi publicate peste hotare adesea textele erau răspândite și citite sub formă de manuscris (samizdat) și nimereau peste hotare fără știrea autorilor. Acestea erau amintirile oamenilor care au trecut prin Gulagul stalinist (E. Ghinsburg), ale disidenților și militanților pentru drepturile omului, care de asemenea au trecut prin lagăre și exil (A. Marcenko).

Până în 1989 amintirile au văzut lumina tiparului în special la editurile: „Посев” (Frankfurt pe Main), Cehov (New York), ИМКА-Пресс (Paris), London Overseas Publications Interchange Ltd ș.a.

În 1973 editura ИМКА-Пресс din Paris publică primul volum al lucrării „Архипелаг ГУЛАГ”. De atunci istoriografia Gulagului este de neconceput fără scrierile artistice (dar și documentare sau quasidocumentare) ale lui A. Soljenițin. Aflându-se în exil peste hotare, A. Soljenițin a inițiat în 1977 seria „Всероссийская мемуарная библиотека”, unde încep să fie publicate și amintirile deținuților Gulagului.

Începând cu 1989, când tema represiunilor a încetat să mai fie tabu, în URSS începe publicarea masivă a memoriilor. Revista „Знамя”, condusă pe atunci de G. Baklanov, inițiază rubrica „Мемуары. Архивы. Свидетельства. Воспоминания”. Au început să publice amintiri cunoscute reviste istorice și literare, cum ar fi: „Алтай”, „Волга”, „Вопросы истории”, „Источник”, „Наш современник”, „Нева”, „Памир”, „Радуга”, „Урал” ș.a. În 1989 la editura „Советский писатель” a apărut prima culegere de amintiri ale deținuților Gulagului „Доднесь тяготеет. Вып. 1. Записки вашей современницы” (alcătuitor S. Vilenski).

La finele anilor '80 ai secolului trecut, odată cu declanșarea mișcării de renaștere națională, în presa periodică de la Chișinău și-au făcut apariția primele materiale publicistice în care era abordată situația reală a românilor moldoveni sub ocupația sovietică. Mărturiile supraviețuitorilor despre bestialitățile sistemului concentrațional sovietic au cutremurat opinia publică.

Cu regret, cea mai mare parte a acestor mărturii, după cum constatam mai sus, au rămas risipite prin ziare și reviste. Puține dintre ele au fost adunate în volume de memorii, cum ar fi cele semnate de Vadim Pirogan (1995), Constantin Bobeică, Dumitru Crihan (1998), Teodosia Cuzmin, Margareta Cemîrtan-Spînu (2006; 2009), Mihail Ursachi (2001), Dumitru Ciobanu (2009), Serafim Saca (1995), Boris Vasiliev (2010) sau în culegeri (Calvarul 2000; Memoria 2000).

Printre semnatarii unor pagini zguduitoare despre calvarul deportărilor staliniste din Basarabia sunt: Alexandru Pripa, originar din s. Pelenia, jud. Bălți, Dumitru Berezovski, originar din Drochia, Vladimir Bușilo din Comrat, Apolinarie Vataman din s. Ghica Vodă, Drochia, și Emilia Vataman-Racoveț din s. Cucușești, Brătușeni, deportați în 1941; Nadejda Pascal din Durlești, Fiodor Cociu, originar din Hâncești și Simion Buiuc din Chișinău, Orhei, deportați în 1949. Manuscrisele acestor mărturii-document se păstrează în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, fiind înregistrate (adunate) în anii '90 ai secolului trecut.

Memoriile oferă informații importante despre modul în care s-au desfășurat operațiunile de deportare, detalii uluitoare despre condițiile de muncă și de trai în coloniile siberiene, regimul și viața cotidiană în Gulag, comportamentul indivizilor în condiții extreme, relațiile interumane, starea de spirit și atitudinea foștilor deportați față de regimul sovietic etc.

Din aceste detalii prețioase se poate reconstitui portretul sumbru al basarabeanului care a cunoscut drama înstrăinării și a exilului, portretul unor generații întregi care s-au aflat față în față cu mașina sovietică de represalii. Din aceste detalii se poate redescoperi o epocă.

Începând cu anul 1940, valul de represalii și deportări în masă a cuprins toate teritoriile ocupate de către URSS ca urmare a prevederilor secrete ale Pactului Molotov-Ribbentrop – Basarabia,

Nordul Bucovinei, Țările Baltice, provinciile de est ale Poloniei, numite ulterior Ucraina de Vest și, respectiv, Bielorussia de Vest.

În scopul urgentării procesului de „sovietizare” a Basarabiei, au fost puse în aplicare cele mai perfide și monstruoase mijloace: impozite devastatoare, arestări, maltratări, deportări în masă. Numai în iunie 1941 au fost deportate din Basarabia 3470 de familii ale „elementelor antisovietice” (22.648 persoane) (Pasar 2006, 122; Cașu 2014, 159).

Deși „Planul acțiunilor cu privire la transportarea, dislocarea și plasarea în câmpul muncii a contingentului special de deportați din RSS Lituaniană, RSS Letonă, RSS Estonă și RSS Moldovenească” a fost semnat de către Lavrenti Beria la 14 iunie 1941, pregătirile pentru deportarea populației au început cu mult înainte. La 9 iulie 1940, președintele Consiliului comisarilor poporului al URSS, V. Molotov, semnează hotărârea nr. 1201-471 „Cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei și Nordului Bucovinei” (Pasar 2006, 102). Potrivit acestui document, tribunalelor militare li se acorda dreptul de a examina toate dosarele privind „crimele contrarevoluționare și banditești ale locuitorilor Basarabiei și Nordului Bucovinei” și de a le califica în corespundere cu articolele Codului penal al RSS Ucrainene. Astfel, teroarea a fost legalizată în noile teritorii anexate la URSS.

Pentru a consolida dictatura organelor sovietice și de partid, în ajunul războiului au fost constituite noi structuri de represiune, una dintre ele fiind și funcția de reprezentant al C.C. al P.C.(b) din URSS în republicile naționale. Prin hotărârea CC al PC(b) din URSS din 7 mai 1941, reprezentant al CC al PC(b) din URSS în RSS Moldovenească a fost numit S. Goglidze, în martie 1953 condamnat în „procesul Beria” și împușcat ca criminal de stat. Rolul acestei persoane în organizarea deportărilor din Basarabia este relevat de un raport expediat lui Stalin, în mai 1941, în care relatează despre „activitatea contrarevoluționară a unor organizații și partide burgheze” (Pasar 2006, 108-110). Goglidze se arăta alarmat de faptul că „...membrii fostelor partide național-liberal și național-țărănesc s-au activizat și pun la cale organizarea activității acestora în ilegalitate. Ambele partide au la evidență circa 1000 de persoane” și că „în afară de acestea, pe teritoriul Republicii Moldovenești există un număr mare de elemente antisovietice dintre moșieri, negustori, polițiști și jandarmi,

gardiiști albi, primari, transfugi din URSS și alte elemente ostile, care desfășoară o intensă activitate contrarevoluționară”.

În legătură cu cele expuse, relatează Goglidze, Comisariatului Poporului al Securității de Stat (NKVD) i s-a indicat să aresteze persoanele implicate în activitatea contrarevoluționară. Luând în considerare faptul că „serviciile secrete românești au declanșat vaste acțiuni contrarevoluționare și în activitatea lor se bazează pe elementele contrarevoluționare”, Goglidze roagă c.c. al p.c. (b) din URSS să-i permită Comisariatului Poporului pentru Securitatea de Stat a Moldovei să deporteze în alte regiuni ale Uniunii Sovietice 5.000 de persoane, împreună cu familiile acestora.

A fost precizat și contingentul celor ce urmau a fi deportați: „activul partidelor politice burgheze românești – 980 de persoane; moșieri – 137; polițiști și jandarmi – 440; ofițeri ai armatei albe – 285; ofițeri ai armatei țariste antrenați în activitate antisovietică – 83; ofițeri ai armatei române antrenați în activitate antisovietică – 64; mari comercianți – 1948; mari proprietari de case – 411; primari – 652” (Pasar 1994, 148; Șișcanu 1998, 93).

Cum demersul lui S. Goglidze fusese aprobat de Moscova, a urmat operațiunea de deportare a populației, efectuată în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 concomitent în Basarabia, Nordul Bucovinei și Țările Baltice. Există însă mărturii documentare care confirmă că o parte a populației a fost „ridicată” în ziua de 11 iunie 1941. Oamenii erau îmbarcați în vagoane pentru transportarea mărfurilor și a vitelor, unde lipseau cele mai elementare condiții sanitaro-igienice.

Majoritatea basarabenilor supuși represiunilor în lunile mai-iunie 1941 au fost dislocați în ținuturile Altai și Krasnoiarsk, RSS Kazahă, RASS Komi, regiunile Kirov, Novosibirsk și Omsk. O parte din deportați au fost transferați mai apoi în lagărele din Iakutia, în apropierea Cercului Polar. Rupti de la sânul gliei străbune, condamnați la foamete, frig, în condiții insuportabile de trai și de muncă, mulți dintre acești oameni s-au stins din viață de parte de baștină, presărându-și oasele în nemărginitele stepe rusești.

Emilia Vataman-Racovăț, originară din s. Cucu-nești, Brătușeni, deportată împreună cu întreaga familie în regiunea Novosibirsk, care în momentul deportării, la 13 iunie 1941, avea doar 14 ani

și care a revenit la baștină în 1955, își amintește: „Am fost duși la gara din Dondușeni, unde ne-au îmbarcat în vagoane pentru vite. În mijlocul vagonului din scânduri, în podea, a fost tăiată o gaură care servea drept veceu. În astfel de condiții îngrozitoare am mers tot drumul. La una din stații, soldații i-au scos pe toți bărbații din vagoane. Oamenii au început să se agite. Ni s-a răspuns că „așa trebuia”, că „acolo”, la locul de destinație, vom fi toți împreună. L-au luat și pe tata. Ni s-a cerut să-i dăm așternutul. Mama i-a dat o pernă și o cuvertură. După aceea nu l-am mai văzut. Zece ani mai târziu s-au întors patru bărbați dintre cei care fuseseră scoși din vagon împreună cu tata. De la dânșii am aflat că s-au aflat într-au lagăr din apropierea orașului Sverdlovsk. Unul dintre ei, Ion Jumenâi, ne-a povestit că tata și-a ieșit din minți. Umbla prin lagăr strângând la piept perna pe care i-o dăduse mama. Era unicul lucru care i-a rămas de la familie”¹.

Printre cei deportați în vara anului 1941 a fost și familia lui Dumitru Berezovschi. Acesta s-a stabilit în Basarabia în primăvara anului 1930, când părinții au hotărât să treacă în taină Nistrul, fugind din RASSM, unde demarase colectivizarea forțată.

Cu câteva zile înainte de 28 iunie 1940, tatăl, Daniil Berezovschi a aflat că în curând vor veni sovieticii. Dar, întrucât duceau o viață liniștită și destul de îndestulată, au decis să rămână în Basarabia. Daniil Berezovschi era convins că-i va fi iertată fuga din Transnistria, întrucât din acel moment trecuse 10 ani și se credea ocrotit de dreptul internațional... Însă n-a fost să fie așa.

La 13 iunie 1941 familia lui Daniil Berezovschi a fost „ridicată”, împreună cu alte 40 de familii din sat, și îmbarcată într-un vagon marfar pentru a fi duși la „urșii albi”.

Iată cum descrie Dumitru Berezovschi momentul despărțirii de baștină:

„Тронулись мы со станции Дрокия. Наш эшелон охватил такой гул, будто он нагружен животными. Это был такой крик, что у меня, когда я вспоминаю, и сейчас в ушах звенит. Тронулись, закрыли двери, и стало еще душнее, и впрямь дышать не чем было. Доехали до ст. Кобыльня. Там пришли и сказали, чтобы мужчины собирались, пойдут готовить квартиры. Перегрузили наших родителей. Проман-

неврировав эшелоны совпало окно моего отца с нашим окном. Отец попросил показать меня в окно. Когда я посмотрел отец был рядом, он очень плакал положив голову на подоконник. И так я его больше не видел. Нас обманули, их всех увезли в Свердловскую область, Ивдельский район и уничтожили”².

Frica și deznădejdea care a pus stăpânire pe oameni în momentul deportării, haosul în care s-au pomenit, dar și modul în care bărbații au fost separați de femei și copiii minori este descris și în amintirile lui Vladimir Bușilo din or. Comrat.

În 1938, după absolvirea gimnaziului de băieți din Comrat, Vladimir Bușilo devine student al Politehnicii din Timișoara, Facultatea Electromecanică. 28 iunie 1940 l-a prins la Comrat, unde venise în vacanță, după anul II de studii. A rămas împreună cu părinții în Basarabia, cu gândul că își va continua studiile la o instituție de învățământ din Lvov. În noaptea de 12 spre 13 iunie 1942 (ora 2) au fost ridicați și duși la stația de cale ferată. În cele 30 de minute care le fuseseră puse la dispoziție pentru a-și pregăti bagajele, au reușit să adune și să ia doar două valize. Toți bărbații au fost separați de femei și copiii minori, și îmbarcați în vagoane diferite.

Vladimir Bușilo mărturisește:

„Так как чемоданы несли отец и я, то они оказались в мужском вагоне. Через некоторое время пришли и забрали меня в вагон к матери, ничего не сказав и не предупредив. Как всегда неразбериха, в результате которой мы остались с матерью только с тем, что было одето на нас, летняя одежда. В составе было порядка 20 вагонов, в них были заключены представители почти всей интеллигенции, коммерсанты, зажиточные крестьяне из Комрата и близлежащих сел...

...На станции Раздельной мы увидели, что вагоны с мужчинами отцепили от нашего состава и увели на другой путь. Поднялась в женских вагонах тревога, пришедший начальник эшелона заявил, что мужчин посылают вперед, чтобы подготовить нам жилье, и мы там встретимся. Больше мы их не видели. В 1942 году осенью один единственный человек, списанный по состоянию здоровья, вернулся к семье и рассказывал, что их привезли в Свердловскую

¹ MNIM, FA-7092-2.

² MNIM, FA-7783-8.

область, Ивдельский район, Екатерининское п/о, высадили за колючую проволоку и больше суток держали под дулами автоматов, решался вопрос расстрелять или посадить в концлагерь, наконец загнали в концлагерь. Сам рассказчик, распухший от голода, несмотря на все усилия сыновей, умер, не прожив и недели.

...Отец по дошедшим до нас слухам, не будучи судим, осенью 1942 г. умер в концлагере от голода.

В начале 1942 г. нам удалось с ним списаться, переписывались, с большим трудом собирали и послали ему посылку, которая вернулась с пометкой «адресат выбыл»³.

Valoarea istorică și umană a amintirilor despre Gulag nu rezidă doar în faptul că ele sunt mărturiile documentare despre crimele regimului sovietic. Aceste amintiri sunt și dovada unei uimitoare puteri de voință a autorilor lor. Adesea ele conțin mențiuni unice care s-au păstrat în istorie despre oamenii cu care autorii s-au întâlnit în lagăre și despre care nu mai are cine să-și amintească.

Apolinarie Vataman, originar din s. Ghica Vodă, raionul Drochia, deportat împreună cu părinții la 13 iunie 1941, își amintește de două familii numeroase de moldoveni, care și-au găsit sfârșitul în Siberia.

„Împreună cu alți consăteni a fost deportată și familia Draganciuc din Brătușeni, în care erau șapte copii. La stație capul familiei a fost scos din vagon. După cum s-a aflat mai târziu, el a decedat într-un lagăr. Mama împreună cu copiii a fost deportată în s. Vdovino, regiunea Novosibirsk. În iarna anului 1942, copiii au început să moară unul după altul. Cu inima sfâșiată de durere, mama a fost nevoită să pună cadavrele copiilor într-un stog de fân unde au zăcut până în primăvară, când pământul s-a dezghețat puțin și a putut să-i îngroape în pământ. Din cei șapte copii a scăpat cu zile doar fiica Zinaida. După eliberare, în timpul „dezghețului” hrușciovist, neavând nici o posibilitate de a reveni la baștină, ea a rămas să locuiască cu maică-sa în regiunea Novosibirsk”⁴.

„Где-то в 1942 или 1943 г., в страшные морозы, когда люди стали умирать от голода, правление колхоза предложило нам идти работать на лесоповал, там рубили просеку для желез-

нодорожной ветки, и там работающим, выдавали по 400 гр хлеба. Многие пошли туда, причем пешком, с саночками, через тайгу, километров за 100. Многие не дошли. Замерзали, умирали на ходу. Запомнилась страшная история одной молдавской семьи. Фамилии их не помню. Кажется, Черные или Черней. У них было тоже много детей, человек 8-9. Обессиленные, они, чтобы немного отдохнуть, сели на молдавский ковер, который с собой взяли еще из дому, и попытались прикрыться им, закрыться. Старший мальчик, рассказывали, выйдя из этого укрытия, обложил веточками ковер, да так со спичками в руках, которыми хотел разжечь костер для обогрева, и упал замертво, окоченев. Замерзла вся семья. В живых осталась одна девочка, которая была поживее, покрепче и не осталась с родными, а ушла вместе со всеми, кто шел вперед, за 100 км с надеждой дойти до бараков, где давали хоть какую-нибудь еду”⁵.

În vara anului 1949 ca urmare a desfășurării operațiunii „Sud”, au fost deportați 35 796 de persoane, dintre care 9864 bărbați, 14033 femei și 11889 copii (Pasat 2011, 336).

Într-o singură noapte viața a mii de oameni nevinovați s-a transformat într-un adevărat infern. A. Kozârev, împuternicit al CC al PC (b) M și al CM al RSSM în raioanele din stânga Nistrului, comunica la o consfătuire convocată de N. Koval, secretar al CC al PC (b) M, că, deși multe familii ce urmau să fie deportate nu au fost găsite acasă, planul de deportare a fost realizat în proporție de 96%. Acest rezultat a fost obținut prin arestarea multor familii care nu erau incluse în listele operative. Kozârev sublinia: „Această întrebare am pus-o în fața tovarășului Koval, apoi am făcut legătură personal cu ministrul Securității de Stat și peste 40 de minute ne-au mai trimis încă 500 de dosare pe lângă cele care erau anexate la listele operative” (Șișcanu 1994, 89).

Mulți basarabeni, ale căror familii urmau să fie deportate, reușiseră să se ascundă până la momentul arestării, cu speranța că soțiile și copiii vor fi lăsați în pace. Călăii nu știau însă cei mila. Din moment ce nimeriseră în liste, familiile țăranilor erau alungate din case și imbarcate în camioane, indiferent de lipsa vreunui membru. Bieților „fugari” nu le rămânea altceva decât să se prezinte în

³ MNIM, FB-24209-25.

⁴ MNIM, FA-17184-1, FA- 7098-3.

⁵ MNIM, FA-17184-1, FA- 7098-3.

fața autorităților locale și să ceară să fie trimiși la soțiile și copiii lor.

Unul din supraviețuitorii acelei nopți de coșmar, Simion Buiuc, își amintea mai târziu: „Până la 6 iulie 1949 am locuit în satul Chiperceni, Orhei, și lucram în colhozul din localitate. În noaptea de 6 iulie 1949, în timp ce mă aflam la Chișinău, soția a fost deportată în ținutul Altai, iar averea a fost confiscată. Aflând despre toate acestea, am revenit la Chiperceni și deoarece nu figuram în listele „chiaburilor”, m-am dus la președintele executivului raional și l-am întrebant: „Cum de s-a întâmplat că mi-ați deportat soția în timp ce eu nu sunt culac și cum poate fi reparată greșeala? Președintele mi-a răspuns: „Chiar dacă până acum nu ai fost, de azi înainte vei fi culac”⁶.

În categoria „chiaburilor” au fost incluși mii de țărani mijlocași și chiar săraci. La moarte sigură au fost trimise țărance gravide, mame cu prunci în brațe, copii orfani, bătrâni. Oamenii erau luați prin surprindere, sculați din somn.

Un martor ocular al calvarului din 5 spre 6 iulie 1949, Tudor Cociu din raionul Hâncești, care pe atunci avea 17 ani, povestește: „Pe la 3 de noapte a venit un detașament de ostași ruși însoțit de un căpitan și președintele sovietului sătesc. Ne-au spus că suntem „ridicați” și ne-au ordonat să urcăm în mașină. Părinții când au aflat că avem la dispoziție doar 30 de minute pentru pregătire, au început să verse lacrimi de sânge și să strige în toate părțile. Dar degeaba. Nimeni nu ne-a ascultat durerea. Am luat cu noi 2 saci de grăunțe de păpușoi. Președintele sovietului sătesc striga la noi să urcăm mai repede în mașină. Am încercat să intru în casă să-mi iau un palton sau vreo haină, dar am fost izbit și bătut de soldații ruși care ziceau că vreau să dau foc la casă. După câteva săptămâni de drum, fără apă și fără mâncare, am ajuns la locul de destinație – regiunea Omsk. Peste trei zile ne-au impus să ieșim la lucru – tata la tăiat pădure, mama la făcut curățenie prin barăci, iar eu la cărat lemne. Condițiile de trai erau îngrozitoare – câte patru familii în baracă. Chinuiți și flămânzi, ne adunam seara și nu ne săturam de plâns.

Eram mereu cu gândul la baștină. Cea mai mare frică ne cuprindea atunci când veneau să facă apelul și ne spuneau că trebuie să ne luăm rămas bun de la gândul de a revedea Moldova. Nu aveam nici o speranță că ne vom întoarce vreodată”⁷.

Modul de viață al deportaților era strict reglementat de legile sovietice și se afla permanent sub controlul NKVD-ului.

Potrivit Hotărârii Consiliului Comisarilor Popoului al URSS nr. 35 din 8 ianuarie 1945 toți deportații apți de muncă erau obligați să fie social-utili; să comunice în termen de trei zile la comenduire despre toate schimbările intervenite în familie, nu aveau dreptul să se deplaseze fără acordul organelor comendurii speciale, erau obligați să respecte regimul stabilit și ordinea publică, în caz contrar erau pedepsiți în mod administrativ cu o amendă în sumă de 100 rub. sau cu reținere forțată până la 5 zile (Бурай 1991, 48). Așa prevedea litera „legii”. În realitate însă, pedepsele și batjocura pe care le suportau deportații erau mult mai drastice.

Alexandru Pripa, originar din s. Pelenia, jud. Bălți, deportat în 1941 împreună cu familia în regiunea Narâm, își amintește:

„Ne-au dus cu trenul două săptămâni până la Novosibirsk. Acolo am fost imbarcați pe șleपुरi și duși pe râul Obi spre nord încă două săptămâni, în regiunea Narâm, raionul Pudino, unde și-au găsit moartea peste 80% din basarabienii deportați. Aici am fost impuși la muncă fizică grea, fiind lipsiți de cele mai elementare condiții de viață. În prima iarnă au murit aproape toți copiii mici și bătrânii. Mulți dintre cei răpuși de foame și frig nici n-au fost înmormântați, neavând cine să le sape mormântul în pământul înghețat la doi metri. Îi duceau în pădure și-i acopereau cu zăpadă, dar și așa cadavrele erau mâncate de ciori și de animalele de pădure. Primăvara, cei rămași în viață adunau oasele și le îngropau.

În vara anului 1944, în luna august, când mama nu mai putea merge, fiind hemesită de foame îndelungată, eu am fost trimis la satul Iarovoi. La amiază, am dat fuga acasă s-o văd pe mama și să-i duc pe ascuns un buzunar de mazăre. La poartă am fost oprit de un enkavedist, m-a arestat și m-a dus la cârmuire, m-au pus să deșert mazărea din buzunar, au cântărit-o – erau 800 gr – m-au dus cu revolverul din urmă, desculț și în zdrențe, și m-au întemnițat în Pudino. Am fost condamnat la doi ani de închisoare pentru „sustragerea averii de stat” și dus în regiunea Tomsk într-un lagăr de concentrare din localitatea Ceremoșka, unde am lucrat la o uzină militară. Căram în spinare metal pentru obuze.

⁶ MNIM, FB-18334.

⁷ MNIM, FA-7248-1

Aici, extenuat de munca grea și de foame, am ajuns că nu mă mai puteam ține pe picioare, fiind sleit de putere (cântăream 46 kg, având statura de 180 cm).

În așa stare, la 22 februarie 1945, n-am putut să mă prezint la lucru. După amiază au venit enkavediștii și m-au dus în carceră, pentru „sabotaj”, unde m-au pus pe 12 ore în „sobacii iașcik” („ladă de câine”). Aceasta nu era altceva decât o cușcă de lemn asemănătoare cu o cușcă de câine, unde cel pedepsit sta închis în patru labe, cu capul afară. Pedepsa maximă în această cușcă ținea 12 ore. Pedepsitul era supravegheat prin vizetă de o santinelă. În caz că pierdeai cunoștința, erai scos afară și udat cu apă. După vreo 5-6 ore de aflare în această cutie (h – 70 cm, lungimea – 85 cm) nu te mai poți sprijini în mâini, începe un vuiet în cap, ți se pare că te găsești în focul unei canonade, în așa stare pierzi cunoștința și te trezești pe podele, ud, tremurând de frig (înainte de a te închide în cușcă, te lăsau în cămașă și în izmene, iar temperatura în cameră era de 15 C).

După terminarea războiului, m-au trimis la locul vechi, în Pudino.

Pe parcursul celor 16 ani de deportare, 16 ani pierduți în chinuri, sleit de puteri fizice, îmbrăcat în niște terfe neschimbate ierni întregi, nu mi-am pierdut speranța într-un viitor omenesc. În 1956 am revenit la baștină, mi-am realizat visul absolvind, în 1963, Institutul de Medicină, după aceea am lucrat cinstit întru ajutorarea bolnavilor. Însă anii din Siberia mă urmăresc până în prezent. Sper să sărut crucea de pe mormântul mamei din Siberia.

Ca mine sunt milioane. Acesta este rodul doctrinei comuniste aplicate în viață de oameni barbari, cu sufletul hain”⁸.

Detalii prețioase despre felul cum se implementau prevederile legilor sovietice care reglementau modul de viață al deportaților în coloniile speciale, dar și cel de după „eliberare” găsim și în memoriile lui Dumitru Berezovschi:

„Am fost transferați în or. Novosibirsk, unde am început să lucrăm, eu – măturător, mama – îngrijitoare. Nu aveam dreptul să fim angajați într-o organizație sau fabrică. Era imposibil deoarece noi eram deportați, nu aveam pașaport, aveam o hârtie în loc de pașaport, certificat (spravka), cu

⁸ MNIM, FA-7784-14.

care trebuia să ne înregistrăm de două ori în lună, pe 1 și 15. Era o umilință groaznică. Se întâmpla să întârzii cu înregistrarea și întotdeauna erai penalizat cu 50 rub. Pe acele timpuri aceștia erau bani mari. În 1957 am fost eliberați. Dar ne-au impus să semnăm că nu avem dreptul să locuim în acele locuri de unde ne-au deportat. Apartament nu ne-au dat, locuiam cu chirie. Mai apoi am aflat că avem totuși dreptul să locuim în orice colț de unde am fost deportați. Atunci am și hotărât să revenim la baștină. Revenind în Moldova, timp de 6 luni nu am putut obține viză de reședință...”⁹.

Informații utile cercetării istorice despre condițiile de viață în deportare, relațiile dintre oameni, solidaritatea umană, atitudinea localnicilor față de deportați, găsim în memoriile foștilor deportați: Emilia Vataman-Racoveț, Nadejda Pascal, Vladimir Bușilo.

Emilia Vataman-Racoveț:

„Noi, cei rămași în vagoane, femeii și copiii, am fost duși în raionul Pihtovsk din regiunea Novosibirsk, în adâncul taigalei. La fața locului, am descoperit alți deportați – ruși, ucraineni, ciuvași – care trăiau acolo de 10-20 de ani. În primul an al aflării noastre în taiga, s-a întâmplat să fie secetă. Toată recolta a luat-o statul, iar oamenilor nu li s-a lăsat nimic. Iarna, după o vară atât de grea, oamenii au început să moară de foame. Vremea era aspră, gerurile ajungând până la 50 de grade. Foarte mulți basarabeni s-au pierdut atunci. Se întâmpla că rudele celor decedați nu erau în stare să-i înmormânteze, deoarece pământul era înghețat bocnă. Cadavrele erau puse în tindă, unul peste altul, și doar cu sosirea primăverii erau îngropate, și nu în cimitir, ci în gropi unde se păstra hrană, pentru animale. Peste 3-4 ani, când oamenii s-au acomodat cu condițiile climaterice și s-au „pus pe picioare”, osemintele celor răpuși de foamete și frig au fost adunate și îngropate creștinește”¹⁰.

*Nadejda Pascal*¹¹:

„Так как нас не освобождали из Сибири, то наши родители постепенно обзаводились хозяйством (сначала были у нас овцы, а потом и корова, в 1956 г. купили сепаратор), любили слушать музыку (обзавелись патефоном,

⁹ MNIM, FA-7783-8.

¹⁰ MNIM-FA-7092-2.

¹¹ Natalia Pascal, originară din Durlești, deportată în 1949 împreună cu familia în reg. Tiumen, localitățile Belaia Recika și Sosnovka.

швейной машиной). Особенно власть музыки была сильна среди молодежи нашей: слушали пластинки, чинно усевшись в ряд.

Под новый год, то ли 1956 (или позже), сестра Мария сделала бумажную маску и картофельные зубы, ходила и пугала нас, детей, и это очень забавляло. Ведь жизнь в неволе была однообразна и грустна и делалась для нас еще тягостнее без этих выходов взрослых.

И все же молодежь репрессированная – это были несчастные люди, жертвы большевистского бесправия. Столь разные по характеру, оказавшись в чуждых им условиях, сумели удивительно дополнить друг друга. Между ними сложились внимательные, уважительные, задушевные отношения. Их поведение основывалось на простых, но строгих нравственных правилах, на ясном понимании справедливости, честного и гуманного отношения к людям.

Репрессированная молодежь работала за десятерых. Местные старожилы много раз удивлялись трудолюбию наших родителей и молодежи (называя их муравьями ссыльными). Наши родители, братья и сестры твердо ступали по сибирской земле, несмотря на то, что были растоптаны, ограблены по-варварски, угнаны по-звериному (это был классический советский военный бенефис)¹².

Emilia Vataman-Racoveț:

„Нас же, остальных, привезли в Новосибирскую область, в Пихтовский район (ныне Колыванский), в самую глубь тайги. Там нас встретили такие же ссыльные, как и мы. Это были русские, украинцы, чуваша, которые жили здесь уже лет 15-20, как они говорили. Причем их сюда привезли вообще на пустое место, выгрузили в тайге и сказали: „устраивайтесь”. Мы еще первое время надеялись, что нас сюда по ошибке выслали, что разберутся, что мы, молдаване, еще вернемся домой. Писали письма Сталину. Помню, что на поселении среди тех русских, что были высланы сюда уже навечно, после того, как они отсидели в лагерях по 10-15 лет, было много очень грамотных людей, ученых, профессоров. Помню одного из них, старенького профессора, который все говорил, что он зав. кафедрой, вынужден свиной пасти, и который ходил из

дома в дом, где могли его подкормить, и писал по просьбе людей письма к Сталину. Писал он и от имени моей мамы, Дарьи Аксентьевны Раковец. Ответы на письма приходили. Что, мол, правильно высланы. Потом мы уже писем не писали и на возвращение домой больше не надеялись”¹³.

*Vladimir Bușilo*¹⁴:

„Все эти поселки, распложенные вдоль реки Ишим, на расстоянии 10-15 км были заселены, в основном, белорусами, высланными при коллективизации в 30-ых годах.

Следует отметить, что местные жители к нам, высланным из Бессарабии, относились сочувственно и чем могли помогали...”¹⁵.

Emilia Vataman-Racoveț:

„Там в Сибири, жили мы, молдаване, как родственники близкие, жили семьей с другими ссыльными – русскими и евреями, эстонцами и украинцами, поляками и чувашами. Многие там остались навечно. Из нашего села вернулись только мы (но без отца), и еще одна женщина одинокая. Дом не вернули, имущество тоже, вернулись просто в родные края, где надо было снова – в который раз! – начинать жизнь сначала”¹⁶.

Din păcate, nu cunoaștem nici până azi cifra exactă a basarabenilor ce au luat chinuitorul drum al Siberiei.

Potrivit unor surse oficiale, la începutul anilor ‘50 în așezămintele de tip special se aflau aproximativ 60 mii de deportați din Moldova (Pascut 1994, 55).

Autorii „Cărții Negre a Comunismului”, apărute la Paris în 1997, relatează însă, cu referință la un raport trimis lui Stalin de către ministrul Afacerilor Interne al URSS Kruglov din 17 februarie 1950, că numărul moldovenilor deportați „pentru totdeauna” cu statutul de „coloniști speciali” era de 94.792 de persoane (Courtois et al. 1998, 223).

Nu ne este cunoscut numărul familiilor care s-au întors la baștină, la fel cum nu vom afla, probabil, niciodată, câți moldoveni s-au stins din viață în Siberia sau în drum spre locurile de detenție.

¹³ MNIM, FA-7092-2.

¹⁴ Vladimir Bușilo, originar din Comrat, deportat în 1941 împreună cu familia în Novo-Ișimsk, reg. Akmola, Kazahstan. În 1944 este trimis în calitate de profesor de fizică, matematică, astronomie și desen la școala medie din localitatea Razdolnoe.

¹⁵ MNIM, FB-24209-25.

¹⁶ MNIM, FA-7092-2.

¹² MNIM, FB-23955-26.

După eliberare, unii deportați s-au stabilit în satele din Ucraina, situate în imediata vecinătate a Moldovei, alții au fost nevoiți să rămână în continuare pe meleaguri străine.

Nici revenirea la baștină n-a adus prea multe bucurii foștilor deportați, or ei au avut de îndurat și în continuare aceeași umilință, desconsiderarea și insensibilitatea autorităților locale. Spaimea și sentimentul de oameni „de mâna a doua” i-a însoțit în decursul mai multor decenii, în care li s-a refuzat dreptul la reabilitare, dreptul la echitate socială și la memorie.

Memoriile la care ne-am referit în acest articol, sunt, practic, singurele dovezi ale trăirilor unor oameni care au trecut prin infernul Gulagului sovietic, care au avut norocul să reziste și să revină la baștină. Autorii lor nu fac parte din cohorta re-

numiților scriitori ai neamului și nici „scrierile” acestora nu au pretenții de operă literară de mare valoare. Printre ei sunt oameni de diferite vârste și diferite naționalități, țărani, muncitori, medici, pedagogi, ingineri... Memoriile lor, pe alocuri stângace, izvorâte dintr-o mare durere sufletească, au devenit odată cu scurgerea anilor, documente istorice care dezvăluie esența adevărată a regimului comunist totalitar și condamnă actele de genocid săvârșite de acesta împotriva propriului popor.

Adunate într-o bază electronică de date unică și supuse unei analize specializate, aceste memorii valoroase ar putea deveni accesibile unui cerc larg de cititori, în special tinerii, care cunosc prea puțin despre perioada represiunilor în URSS și despre oamenii care au reușit să ofere societății mărturii inestimabile despre Gulagul sovietic și victimele lui.

Bibliografie

- Calvarul 2000:** Calvarul deportărilor (Chișinău 2000).
- Cașu 2014:** I. Cașu, Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924-1956 (Chișinău 2014).
- Cemîrtan-Spînu 2006:** M. Cemîrtan-Spînu, Lupii (Chișinău 2006).
- Cemîrtan-Spînu 2009:** M. Cemîrtan-Spînu, Siberia de acasă (Chișinău 2009).
- Ciobanu 2009:** D. Ciobanu, Calvarul (memorii): Familia Ciobanu sub teroarea regimului sovietic (Chișinău 2009).
- Cojocaru 2011:** Gh. Cojocaru, Operațiunea „SUD” Chișinău (Chișinău 2011).
- Courtois et al. 1998:** St. Courtois, N. Werth, J.-L. Panne, A. Paczkowski, K. Bartosek, J.-L. Margolin, Cartea Neagră a Comunismului. Crime, teroare, represiune (București 1998).
- Crihan 1998:** D. Crihan, Invitație în iad (Chișinău: Ed. Știința 1998).
- Memoria 2000:** Memoria refugiului (Chișinău 2000).
- Moldovenii 2010:** Moldovenii sub teroarea bolșevică. Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova (Chișinău 2010).
- Pasat 2006:** V. Pasat, Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldovenești 1940-1950 (Moscova 2006).
- Pasat 2011:** V. Pasat, RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953) (Chișinău 2011).
- Pirogan 1995:** V. Pirogan, Cu gândul la tine Basarabia mea (Chișinău 1995).
- Saca 1995:** S. Saca, Basarabia în Gulag (Chișinău 1995).
- Șișcanu 1994:** I. Șișcanu, Destăranirea bolșevică în Basarabia (Chișinău 1994).
- Șișcanu 1998:** E. Șișcanu, Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1950) (București 1998).
- Ursachi 2001:** M. Ursachi, Organizația Națională din Basarabia „Arcașii lui Ștefan” (Chișinău 2001).
- Vasiliev 2010:** B. Vasiliev, Stalin mi-a furat copilăria (Chișinău 2010).
- Бугай 1991:** Н. Бугай, Выселение произвести по приказу тов. Берия. Revista de istorie a Moldovei 1, 1991.
- Пасат 1994:** В. Пасат, Трудные страницы истории Молдовы 1940-1950. Сборник документов (Москва 1994).

Memoirs – important resource of reconstructing the ordeal of deportations

Abstract

The special literature from Republic of Moldova has approached constantly in the last two decades the thematic of political repressions from the period of the totalitarian communist regime by valorizing numerous documentary evidences discovered in secret collections of the former regime and in personal archives of survivors of the Soviet Gulag.

An important resource in reconstructing the totalitarian past are memoirs of former deported persons and political prisoners.

Unfortunately, the biggest part of memorial materials signed by survivors of concentrated camps and direct witnesses of events are dispersed through news-papers and journals. Very few of them have been gathered in volumes and collections of memories. Few are also those who did not try to forget the ordeal they went through and had the courage to relive it one more time when putting it on paper. These facts leads to the need of encouraging witnesses to write their memories for researcher to collect them into a unique database, to valorize and offer the society a specialized analysis of these valuable historic evidences.

The author is proposing a series of memorial materials for analysis from the collections of the National Museum of History of Moldova. Here are names of several authors of terrible pages about the ordeal of Stalinist deportations from Bessarabia: Alexandru Pripa, native of v. Pelenia, jud. Bălți, Dumitru Berezovski, native from Drochia, Vladimir Bușilo from Comrat, Apolinarie Vataman from v. Ghica Vodă, Drochia and Emilia Vataman-Racoveț from v. Cuconești, Brătușeni, deported in 1941; Nadejda Pascal from Durlești, Fiodor Cociu, native from Hâncești and Simion Buiuc from Chiperceeni, Orhei, deported in 1949.

The memoirs offer important information about the way in which the deportation operations were conducted, amazing details about the working and living conditions in Siberian colonies, the regime and daily life in Gulag, the behavior of humans in extreme conditions, inter-human relations, the spirit and attitude of former deported towards the soviet regime etc.

On base of these valuable details can be reconstructed the gloomy picture of the Bessarabian who new the deportations drama, the picture of an entire generation who had to confront face to face the soviet machine of repressions. An epoch can be rediscovered from these details.

Воспоминания – важный источник для восстановления исторической правды о трагедии депортаций

Резюме

На протяжении последних двух десятилетий в специальной литературе Республики Молдова постоянно затрагивалась тема политических репрессий тоталитарного коммунистического режима, предавались гласности многочисленные документальные свидетельства, обнаруженные в секретных фондах бывшего режима, а также в личных архивах людей, выживших в советском ГУЛАГе.

Важным источником для реконструкции тоталитарного прошлого являются воспоминания бывших депортированных и политзаключенных.

К сожалению, большинство мемуарных материалов, вышедших из-под пера выживших в концентрационных лагерях или очевидцев происходивших событий, оказались рассеянными по газетам и журналам. Лишь малая их часть была собрана в отдельных изданиях и сборниках воспоминаний. Мало и тех, кто не попытался забыть мучения, через которые пришлось пройти, и имел мужество снова пережить их, излагая на бумаге. Именно поэтому необходимо поощрять свидетелей тех событий писать воспоминания, чтобы впоследствии исследователи собрали их в единую базу данных, исследовали и представили обществу специализированный анализ этих ценных исторических свидетельств.

Автор предлагает для анализа серию мемуарных материалов из фондов Национального музея истории Молдовы. Среди авторов некоторых страшных страниц о трагедии сталинских депортаций в Бессарабии – Александру Припа, уроженец села Пеления Бельцкого уезда, Думитру Березовский, уроженец Дрокии, Владимир Бушило из Комрата, Аполиinarie Ватаман из села Гика Водэ (Дрокия) и Эмилия Ватаман-Раковец из села Куконешть (Брэтушень), депортированные в 1941 году; Надежда Паскал из Дурлешть, Федор Кочу, уроженец Хынчешть, и Симион Буюк из Киперчень (Оргеев), депортированные в 1949 году.

Воспоминания предоставляют важную информацию о том, как проводились операции по депортации, потрясающие подробности об условиях труда и жизни в сибирских колониях, режиме и быте ГУЛАГа, поведении индивидуумов в экстремальных условиях, отношениях между людьми, состоянии духа и отношении бывших депортированных к советскому режиму и т.д.

По этим драгоценным деталям можно воссоздать мрачный портрет бессарабца, познавшего драму депортаций, – портрет целого поколения, столкнувшегося с советской репрессивной машиной.

По этим деталям можно воссоздать эпоху.

01.02.2014

Dr. Elena Postică, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova